

JAN JACEK BRUSKI, JAN PISULIŃSKI

POLSKA DYPLOMACJA WOBEC EMIGRACJI UKRAIŃSKIEJ. NIEZNANA INSTRUKCJA MINISTRA AUGUSTA ZALESKIEGO Z 1926 ROKU

Wycofanie się pod koniec listopada 1920 r. na polską stronę Zbruczka około 20-tysięcznej armii i kilkunastu tysięcy ukraińskich uchodźców cywilnych zakończyło epizod walki zbrojnej prowadzonej przez Ukraińską Republikę Ludową z interwencją bolszewicką. Siły ukraińskie przechodziły na terytorium niedawnego sojusznika¹, którego jednak wiązały preliminaria pokojowe podpisane 12 X w Rydze, uniemożliwiające formalnie dalsze popieranie akcji antyradzieckiej. Rozbrojone formacje wojskowe URL umieszczone zostały w kilku obozach internowania (m.in. Strzałkowie, Łańcucie, Kaliszu, Szczypiornie i Aleksandrowie Kujańskim), instytucje cywilne rozlokowano natomiast w Tarnowie i Częstochowie. Ratyfikowanie 15 IV 1921 przez Sejm Ustawodawczy traktatu pokojowego z Rosją i Ukrainą Radziecką położyło kres oficjalnemu funkcjonowaniu na terytorium polskim władz naczelnych URL (Prezesa Dyrektoriatu, Rady Ministrów i utworzonej już na emigracji Rady Republiki), które zmuszone zostały do zakonspirowania swej działalności. Jedynymi legalnymi reprezentantami emigracji pozostały Ukraińska Wojskowa Komisja Likwidacyjna (rozwiązana na żądania strony radzieckiej w 1923 r.) oraz Ukraiński Komitet Centralny.

W polityce polskich kół oficjalnych wobec URL-owskiej emigracji od początku zarysowały się dwie rozbieżne linie. Grupa skupiona wokół Naczelnika Państwa, posiadająca silne wpływy zwłaszcza w Sztabie Generalnym, nie rezygnowała z wykorzystania karty ukraińskiej, licząc się z odnowieniem konfliktu zbrojnego z Rosją Radziecką. Kręgi te inspirowały i wspomagały materialnie przygotowania do powstania na Ukrainie, prowadzone przez sztab gen. Tiutiunyka, oraz rajd wojskowy jesienią 1921 r., który jednak zakończył się rozgromieniem słabych liczebnie i źle wyekwipowanych oddziałów URL². Drugą linię postępowania reprezentowały, umacniające się od końca 1920 r. w rządzie RP, czynniki niechętne polityce obozu belwederskiego. Negatywne stanowisko wobec popierania emigracji ukraińskiej zajęło w szczególności Ministerstwo Spraw Zagranicznych po objęciu jego kierownictwa przez Konstantego Skirmunta — rzecznika lojalnego wykonywania zobowiązań ryskich³. Wyrazem dążenia tych kół do unormowania stosunków z Rosją Radziecką było podpisanie 7 X 1921

¹ Formalne przymierze konstituowały umowa polityczna z 21/22 IV i konwencja wojskowa z 24 IV 1920.

² R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989, s. 9–10; S. Mikulicz, *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1971, s. 105; por. ponadto wspomnienia Tiutiunyka (Ju. Tiutiunyk, *Z Poljakami przy Ukraïny*, Charkiv 1924).

³ J. Lewandowski, *Imperializm słabości. Kształtowanie się polityki wschodniej piśsudczyków 1921–1926*, Warszawa 1967, s. 72; M. Leczyk, *Zasady polityki polskiej wobec Rosji Radzieckiej w świetle memoriału Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 1922 roku*, [w:] *Zeszyty Naukowe WAP, Seria Historyczna*, nr 20, Warszawa 1969, s. 102–109.

w Warszawie protokołu Karachan–Dąbski, przewidującego m.in. wydalenie z Polski najbardziej prominentnych przywódców ukraińskich⁴

Ostatecznie oparcie utraciła emigracja po objęciu w 1923 r. władzy przez centrowo–prawicowy rząd Wincentego Witosa i wycofaniu się z oficjalnych stanowisk państwowych przez marszałka Piłsudskiego⁵. Pomimo tych przesunięć na polskiej scenie politycznej w aparacie rządowym, zwłaszcza w Wydziale Wschodnim Ministerstwa Spraw Zagranicznych i w Oddziale II Sztabu Generalnego, pozostała nadal, jak się zdaje, grupa zwolenników współpracy z URL. Świadczyć o tym może interesujący memoriał z 18 I 1924 oświetlający stanowisko Oddziału II SG⁶ oraz słabo, niestety, udokumentowane negocjacje Tadeusza Hołówki w Paryżu w 1925 r., których efektem było powstanie organizacji „Prometeusz”, konsolidującej antybolszewicką emigrację⁷.

Nadzieje na przełom w polskiej polityce wobec Ukrainy związał obóz URL z osobą Józefa Piłsudskiego, nic zatem dziwnego, że informacja o zamachu majowym w Polsce wywołała spore ożywienie w kręgach emigracyjnych. Z myślą powrotu do Polski i odnowienia kontaktu z Marszałkiem nosił się ponoć w maju 1926 r. Symon Petlura, na przeszkodzie realizacji tych planów stanęła jednak niespodziewana śmierć Naczelnego Atamana⁸. 24 VIII 1926 r. następca Petlury Andrij Liwycki i minister spraw wojskowych Wołodymyr Salski wystosowali do Józefa Piłsudskiego pismo podnoszące kwestię politycznego i finansowego wsparcia obozu URL⁹. Konsekwencją stały się polsko–ukraińskie rozmowy polityczne, prowadzone jesienią 1926 r. Ze strony polskiej brały w nich udział tak prominentne postacie Ministerstwa Spraw Zagranicznych, jak minister August Zaleski, podsekretarz stanu Roman Knoll, dyrektor Departamentu Politycznego Juliusz Łukasiewicz, naczelnik Wydziału

⁴ Symona Petlury oraz generałów Jurka Tiutiunnyka, Mychajła Omelianowycza–Pawlenki i Wiktora Zelinskiego. *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko–radzieckich*, t. IV, red. Natalia Gąsiorowska, Warszawa 1965, dok. 60, s. 85. Faktycznie wydano jedynie Omelianowycza–Pawlenkę i Zelinskiego. Tiutiunyk pozostawał pod opieką Oddziału II SG (Ju. Tiutiunyk, op. cit., zwłaszcza s. 67, 74), natomiast Petlurę zakonspirował w swoim prywatnym mieszkaniu wiceminister spraw wewnętrznych URL i referent Piłsudskiego d/s ukraińskich Henryk Józewski (H. Józewski, *Życie konspirowane*, „Karta” 1991, nr 5, s. 54).

⁵ Świadectwem minorowych nastrojów emigracji, związanych ze zmianą ekipy rządzącej w Polsce, może być list Andrija Liwyckiego do posła URL w Bernie Wasylki z 1 VI 1923. Ówczesny premier ukraiński pisze m.in., że do władzy doszła „niedwuznacznie wroga nam koalicja n–d–ków i «Piasta» na czele z taką niepewną osobą jak Witos. Odeszli na bok wszyscy nasi sympatycy, konkretnie gen. Sikorski, Sosnkowski, m–r Skrzyński, odchodzi nawet Piłsudski. Nie wykluczono represje przeciwko n[aszemu] rządowi, przeciw osobie S[ymona] W[asyliowycza] [Petlury] i przeciw obozom. Możliwa wysyłka (przymusowa) wybitniejszych Ukr[aińców] poza granice Polski, jeśli nie wprost za Zbrucz” (Archiv Vysšych Orhaniv Vlady ta Upravlinnja Ukraïny w Kijowie, f. 4456, op. 1, spr. 1, k. 293). Liczono jednak na szybkie zbankrutowanie polityki prawicy. Poseł ukraiński w Bukareszcie dzielił się w tej kwestii swoimi nadziejami z Naczelnym Atamanem: „Oni [prawica] mogliby wygrać sprawę na sposób Mussoliniego, ale dla tego trzeba ... mieć Mussoliniego, wroga geszeftów i handlu na państwowy rachunek. Tymczasem na polskiej scenie Mussoliniego jakoś nie widać, zapelniają ją raczej «karły», c których mówił Piłsudski”. Wzmianka o słynnym przemówieniu w Sali Malinowej nie była przypadkowa. W dalszej części listu poseł prosi Symona Petlurę o kompletny tekst mowy Piłsudskiego, którą zainteresowana jest kolonia ukraińska w Rumunii (ibidem, f. 3696, op. 2, spr. 7: List Maciejowycza do Petlury, Bukareszt, 16 VII 1923, k. 306). Pogarszająca się atmosfera polityczna zmusiła ostatecznie pod koniec 1923 r. samego Naczelnego Atamana do opuszczenia terenu Polski udania się na Zachód.

⁶ Centralne Archiwum Wojskowe, Oddział II Ministerstwa Spraw Wojskowych, t. 21: Raport Rotmistrza Prądyńskiego, referujący stanowisko Sztabu Generalnego w sprawie ukraińskiej przed konferencją w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, 18 I 1924, k. 70–72v.

⁷ I. Werschler, *Z dziejów obozu belwederskiego. Tadeusz Hołwko — życie i działalność*, Warszawa 1984, s. 215–218.

⁸ Takie pogłoski rozchodziły się w Paryżu. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Ambasada RP w Londynie, sygn. 61: Pismo chargé d'affaires a.i. Ambasady RP w Paryżu do MSZ, Paryż, 29 V 1926, k. 86. Strona ukraińska podnosi niejednokrotnie kwestię bezpośredniego związku łączącego przewrót majowy i planowany wyjazd Petlury do Polski ze zorganizowaniem zamachu na Naczelnego Atamana. Por. np. I. Kedryn, *Kul't Symona Petljury*, [w:] *Symon Petljura. Zbirnyk studijno–naukovoï konferencii v Paryži (traven'1976), statti, zamitky, materijaly*, red. Wolodymyr Kosyk, Mjunchen–Paryż 1980, s. 214.

⁹ S. Mikulicz, op. cit., s. 107–108.

Wschodniego Stanisław Janikowski oraz — mający tego ostatniego wkrótce na urzędzie zastąpić — Tadeusz Hołówko¹⁰. Negocjacje przyniosły odnowienie współpracy zarówno na polu wojskowym (zorganizowanie na początku 1927 r. sztabu ministra spraw wojskowych URL, dopuszczenie oficerów ukraińskich do służby w Wojsku Polskim w ramach specjalnych kontraktów), jak i politycznym.

Prezentowany niżej dokument wydaje się być czytelny przejawem nowej orientacji właśnie na płaszczyźnie kooperacji politycznej z obozem URL. Dokument ten, zawierający dyrektywy polskiego MSZ w sprawie popierania emigracji petliurowskiej na forum międzynarodowym, nie był do tej pory omawiany w literaturze. O istnieniu podobnej instrukcji wspomina co prawda Sergiusz Mikulicz, czyni tak jednak w oparciu o pośrednie źródło ukraińskie, przyznając iż sam do wzmiankowanego dokumentu nie dotarł¹¹. Oryginał instrukcji przechowywany jest w Archiwum Akt Nowych w Warszawie w zespole: Delegacja RP przy Lidze Narodów (sygn. 28, k. 41–47)¹². Dwie wersje konceptu dokumentu, noszące tytuł: *Instrukcja informacyjna w sprawie stosunków politycznych wśród emigracji ukraińskiej*, zachowały się w tymże archiwum w zespole Ministerstwa Spraw Zagranicznych¹³. Żadna z nich nie zawiera nazwiska autora. Powstały zapewne na początku grudnia 1926 roku. Po konsultacjach dokument został ostatecznie zatwierdzony przez naczelnika Wydziału Wschodniego (P III) MSZ Stanisława Janikowskiego 14 XII 1926. Pierwotnie miał zostać wysłany jedynie do ambasady w Paryżu oraz poselstw w Berlinie i Londynie, po konsultacjach rozesłano go jednak również do innych, wymienionych w tekście, placówek¹⁴. W zachowanym zasobie archiwalnym nie odnaleziono korespondencji odwołującej się wprost do instrukcji, co nie pozwala, niestety, prześledzić bezpośredniego wpływu jej zaleceń na praktykę polskiej dyplomacji. Nie zmienia to faktu, że zapoczątkowany (czy może raczej: aktywizowany na nowo) na przełomie lat 1926/1927 kurs wspierania emigracji spod znaku URL pozostał do końca okresu międzywojennego trwałym elementem polskiej polityki wschodniej.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Warszawa, dn. 4 stycznia 1927 r.
Nr P.III.12333/26.

Ściśle tajne

Do Pana

Franciszka SOKALA¹⁵
Delegata R.P. przy Lidze Narod.
w Genewie

W ostatnich czasach daje się zauważyć rosnące zainteresowanie dyplomacji i czynników politycznych Europy Zachodniej sprawą ukraińską. Znajduje to swój wyraz przede wszystkim w zbliżaniu się zainteresowanych kół dyplomatycznych do licznej emigracji ukraińskiej i zaciąganiu od niej informacji o stanie sprawy ukraińskiej¹⁶.

¹⁰ R. Torzecki, op. cit., s. 162.

¹¹ S. Mikulicz, op. cit., s. 108.

¹² Dysponujemy ponadto odpisem, zachowanym w zespole: Ambasada RP w Moskwie (sygn. 42, k. 328–334).

¹³ Pierwsza wersja: AAN, MSZ, sygn. 5325, k. 5–9; druga, poprawiona wersja: ibidem sygn. 6676, k. 153–160.

¹⁴ Ibidem, k. 152.

¹⁵ Franciszek Sokal (1881–1932) inżynier i dyplomata; 1926–1932 delegat RP przy Lidze Narodów.

¹⁶ Z ostatecznej wersji wykreślono znajdujący się w koncepcie akapit: „Przyczyna tego zainteresowania tkwi z jednej strony w niewątpliwiej ukrainizacji całego aparatu państwowego, samorządowego i szkolnego na Ukrainie Sowieckiej, co bardzo niepokoi centralny rząd w Moskwie, który temu przeciwstawia się, co ze swej strony wywołuje reakcję niechęci komunistów ukraińskich wobec Moskwy”. AAN, MSZ, sygn. 5325, k. 5.

Komplikacje wewnątrz partii komunistycznej sowieckiej¹⁷ wywołują wśród dyplomacji Zachodniej Europy przewidywania między innymi ewentualnej możliwości upadku w przyszłości bolszewizmu, co byłoby niezawodnie połączone z wystąpieniem wówczas na plan pierwszy czynników narodowościowych, dążących do dalszego rozczłonkowania Rosji. Do tych czynników należy m.in. obecna emigracja ukraińska — stąd zainteresowanie się dyplomacji europejskiej jej nastrojami.

Z powyższych względów uważam za wskazane poinformować Pana Posła o nastrojach i ugrupowaniach politycznych wśród emigracji ukraińskiej i swem ustosunkowaniu się do poszczególnych jej kierowników.

Emigracja ukraińska z Wielkiej Ukrainy skupia się w Polsce, Czechosłowacji, Francji i częściowo w Niemczech, ale jest w stałym ideowym kontakcie ze sobą. Dlatego też ocena jej i charakterystyka jest słuszną przedewszystkiem w płaszczyźnie różnic ideologicznych.

Wśród emigracji ukraińskiej t.z. naddnieprzańskej najpoważniejszy obóz stanowią t.zw. „Petlurowcy”, t.zn. obóz, który w walce zbrojnej z Rosją dążył do całkowitej niepodległości Ukrainy i w tym celu zawarł w kwietniu 1920 r. sojusz z Polską, którego rezultatem był pochód na Kijów.

Po traktacie Ryskim ataman Petlura¹⁸, rząd ukraiński, armja i urzędy ukraińskie znalazły się w Polsce, skąd z obozów koncentracyjnych częściowo wyemigrowały do Czechosłowacji i Francji. Te wielkie zastępy emigrantów, liczące do 40.000 ludzi, i nadal uważały atamana Petlurę i rząd ukraiński za prawowite władze narodu ukraińskiego, szukając analogii w sytuacji króla i rządu belgijskiego, względnie serbskiego, podczas wielkiej wojny.

Po tragicznej śmierci atamana Petlury w Paryżu¹⁹, stosownie do konstytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej²⁰, władza jego przeszła zastępczo w ręce ostatniego prezesa Rady Ukraińskiej, którym był Andrzej Lewicki²¹, i który w ten sposób stał się tymczasowym prezydentem republiki ukraińskiej. Formalne zadośćuczynienie konstytucji znalazło swój wyraz w praktycznej aprobacie tego faktu przez najwybitniejszych działaczy ukraińskich, przebywających na emigracji, gdy tłumnie zjechali się na pogrzeb atamana Petlury. W ten sposób Andrzej Lewicki został uznany przez ogromną większość emigracji ukraińskiej za swego wodza duchowego, co tłumaczy się również i tym szacunkiem i zaufaniem, którym cieszył się zawsze w społeczeństwie ukraińskim ten zasłużony działacz.

¹⁷ W koncepcie: „Coraz bardziej pogłębiający się rozpad Partii Komunistycznej...” (ibidem). Sformułowanie to podczas konsultowania tekstu odrzucone zostało ze względu na „kategoryczną formę”. ŁAN, MSZ, sygn. 6676, k. 152.

¹⁸ Symon Petlura (1879–1926), ukraiński mąż stanu; urodzony w Połtawie; dziennikarz i działacz Ukraińskiej Partii Rewolucyjnej, potem Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej; od czerwca 1917 sekretarz spraw wojskowych w rządzie Centralnej Rady; od listopada 1918 członek Dyrektoriatu URL, Naczelny Ataman wojsk URL; od maja 1919 faktycznie na czele władz URL; 1920–1923 na emigracji w Warszawie; od 1924 na Zachodzie — początkowo w Szwajcarii, następnie we Francji.

¹⁹ 25 V 1926. Petlura zginął zastrzelony na ulicy przez żydowskiego zegarmistrza Samuela Schwarzbarda. Prawdopodobnie zamach przygotowany został przez radzieckie służby specjalne, brak jednak do dziś ostatecznych na to dowodów. Wedle wersji obrony — Schwarzbard działał w pojedynkę, mszcząc się za śmierć swoich bliskich podczas pogromów na Ukrainie, organizowanych przez wojska petlurowskie. Odbywający się w Paryżu proces wzbudził szerokie zainteresowanie francuskiej opinii publicznej, zmobilizował zarówno ukraińskie środowiska emigracyjne, jak i organizacje żydowskie w wielu krajach. Dzięki umiejętnie prowadzonej obronie rozprawa przekształciła się *de facto* w sąd nad osobą i polityką ofiary zamachu. W październiku 1927 ława przysięgłych uniewinniła Schwarzbarda.

²⁰ Nie chodzi tu o konstytucję w sensie formalnym (prace nad nią nie zostały ukończone przed wyjściem władz URL na emigrację), lecz o ustawę o tymczasowych władzach najwyższych URL, uchwaloną 12 XI 1920 przez Radę Ministrów. Zgodnie z tą regulacją w razie śmierci Prezesa Dyrektoriatu jego władzę przejmował aktualnie urzędujący premier.

²¹ Andrij Liwycki (1879–1954), prawnik, działacz Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej; 1917 komisarz prowincjonalny Połtawy; 1919 minister sprawiedliwości, następnie minister spraw zagranicznych rządu URL; od listopada 1919 przewodniczący misji dyplomatycznej URL w Polsce, negocjował i podpisał układ Piłsudski–Petlura z 21 IV 1920; X 1920–III 1921, a następnie od stycznia 1922 premier rządu URL; po śmierci Petlury na czele władz URL.

Prezydent Lewicki po objęciu nowego stanowiska sformował swój „rząd” emigracyjny, w którego skład weszli: W. Prokopowicz²² — jako premier, prof. Łoocki²³, prof. A. Szulgin²⁴, gen. Salski²⁵ i gen. Junakow²⁶.

Prezydent Lewicki i współpracownicy jego reprezentują wśród emigracji ukraińskiej czynnik niepodległościowy, t.zn. kierunek, który dąży do całkowitej niepodległości Ukrainy i zerwania wszelkich węzłów z Rosją. Przewidując, że Rosja nigdy dobrowolnie z oderwaniem Ukrainy się nie pogodzi, obóz ten dąży do oparcia się o Polskę i ewentualnie Rumunję. Z tych względów ten obóz w stosunku do nas nie ma zamiaru poruszać sprawy Małopolski Wschodniej, godząc się z obecnymi granicami Polski, natomiast punkt ciężkości przerzucając na zagadnienia wschodnich granic Ukrainy.

Z tych względów obóz ten w społeczeństwie ukraińskim reprezentuje kierunek życzliwy i przyjazny wobec narodu i Państwa Polskiego, pragnąc widzieć w nas przyszłego swego sojusznika. Dlatego też z naszej strony dla tego obozu winien być utrzymany stosunek daleko idącej życzliwości, znajdujący swój wyraz przedewszystkiem w przychylnym traktowaniu osoby prezydenta Lewickiego i jego najbliższych współpracowników. Wydaje się zbytecznym dodawać, że tego rodzaju stosunek pro foro interno nie może doprowadzić do komplikowania w czemkolwiek naszych oficjalnych stosunków z ZSRR.

„Rząd” ukraiński, ze względów politycznych nie występuje jawnie i nie znajduje się w jednym miejscu. Prezydent Lewicki zamieszkuje w Polsce, gdzie razem z nim przebywają gen. Salski, gen. Junakow, oraz inni politycy i działacze, jak prof. Smal–Stocki²⁷, gen Bezručko²⁸ i Mikołaj Kowalski²⁹.

²² Waczesław Prokopowycz (1881–1942), działacz polityczny, członek Ukraińskiej Partii Socjalistów–Federalistów; 1918 minister oświaty w rządzie Holubowycza; V–X 1920, III–VIII 1921, 1926–1940 premier rządu URL; najbliższy współpracownik Petlury po jego wyjeździe na Zachód 1923/1924; założyciel i redaktor naczelny paryskiego pisma „Tryzub”.

²³ Oleksander Łoocki (1870–1939), działacz polityczny i społeczny, pisarz, publicysta i naukowiec, pochodzący z Podola; działacz Ukraińskiej Partii Radykalno–Demokratycznej; 1918 pisarz generalny Sekretariatu Generalnego Centralnej Rady, później kontroler państwowości w rządzie URL; w rządzie hetmańskim minister wyznań religijnych; jeden z głównych inspiratorów ogłoszenia autokefalii Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej; I 1919–III 1920 poseł nadzwyczajny URL w Turcji, prowadził rozmowy z patriarchą Konstantynopola w sprawie uznania autokefalii; na emigracji w Wiedniu, Pradze i Warszawie; 1922–29 wykładowca prawa kościelnego na Ukraińskim Wolnym Uniwersytecie w Pradze; od 1929 profesor historii cerkwi prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim; 1930–38 założyciel i dyrektor Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie; 1926–38 minister spraw wewnętrznych i wicepremier w emigracyjnym rządzie URL; 1937 typowany przez polskie czynniki rządowe do objęcia godności senatora RP, odmówił, gdyż wiązałoby się to z przyjęciem polskiego obywatelstwa; zmarł w Warszawie.

²⁴ Oleksander Szulhyn (1889–1960), działacz polityczny i dyplomata; do I 1918 sekretarz spraw zagranicznych w Generalnym Sekretariacie Ukraińskiej Centralnej Rady; 1918 poseł ukraiński w Bułgarii; 1921–1922 (nominalnie do 1924) prezes misji dyplomatycznej URL w Paryżu, reprezentował interesy ukraińskie na forum genewskiej Ligi Narodów; 1923–1927 w Pradze, stał na czele czechosłowackiego ośrodka partii radykalno–demokratycznej (socjalistów federalistów); 1926–1936 minister spraw zagranicznych URL.

²⁵ Włodimir Salski (1885–1940), urodzony na Wołyniu; generał–chorąży sztabu generalnego; dowódca Korpusu Zaporoskiego, z którym zdobył Kijów w 1919 r.; 1919–20 i 1926–1940 minister spraw wojskowych URL.

²⁶ Mykoła Junakiw (1871–1931), urodzony na Charkowszczyźnie; generał–pułkownik sztabu generalnego; profesor Akademii Sztabu Generalnego w Petersburgu; 1917 dowodził 9 armią rosyjską; 1918 szef sztabu połączonych armii naddnieprzańskiej i halickiej; 1920 przewodniczący Wyższej Rady Wojskowej URL; zmarł w Tarnowie.

²⁷ Roman Smal–Stocki (1893–1969), syn Stepana — wybitnego uczonego i działacza ukraińskiego z Bukowiny; 1918–1919 poseł ZURL, 1921–1923 poseł URL w Berlinie; od 1923 na emigracji w Polsce; 1926–1936 wiceminister spraw zagranicznych, 1936–1940 minister kultury w rządzie URL; profesor Uniwersytetu Warszawskiego i sekretarz naukowy Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie; aktywny działacz Klubu „Prometeusz”; po wojnie na emigracji w USA.

²⁸ Marko Bezručko (1883–1944), generał–chorąży; pochodził z guberni chersońskiej; 1914 ukończył Akademię Sztabu Generalnego w Petersburgu; 1918 szef oddziału operacyjnego Sztabu Generalnego Armii URL, później szef sztabu Korpusu Strzelców Siczowych; od I 1920 dowódca 6. dywizji AURL; członek Wyższej Rady Wojskowej URL; na emigracji w Polsce; prezes Towarzystwa Byłych Żołnierzy Armii URL w Kaliszu; 1931–1935 w Ukraińskim Towarzystwie Wojskowo–Historycznym w Warszawie.

W Paryżu — zamieszkują i prowadzą akcję polityczną z ramienia prez. Lewickiego pp. W. Prokopowicz, redagujący tygodnik „Trizub”³⁰, który można uważać za półoficjalny organ tego obozu, prof. A. Szulgin, który działa wśród radykałów francuskich i w ogóle prowadzi politykę zagraniczną rządu emigracyjnego ukraińskiego, Lew Czekalenko³¹, młody uczony, socjalista, który działa wśród socjalistów francuskich, wreszcie J. Tokar–Tokarzewski³², konserwatysta, działający wśród prawicowych kół francuskich.

W Pradze — mężami zaufania prez. Lewickiego są prof. A. Łotocki, członek rządu; prof. Sławiński³³, wybitny historyk, b. poseł rządu ukraińskiego atamana Petlury w Czechosłowacji, Jakowlew³⁴, b. poseł ukraiński w Belgii.

W Wiedniu — dr. Mikołaj Kowalewski³⁵, b. minister ukraiński.

W Bukareszcie — K. Maciejewicz³⁶, b. poseł rządu ukraińskiego atamana Petlury w Rumunii i b. radca Poselstwa Dmitry Herodot³⁷.

Wszystkie wyżej przytoczone osoby cieszą się całkowitem zaufaniem prezydenta Lewickiego i mogą być uważane za osoby miarodajne dla kontaktu i informacji o nastrojach emigracji ukraińskiej i o pracach tego obozu. Życliwego stosunku do Polski wyżej wymienionych osób i ich dyskrecji nasze placówki mogą być pewne.

²⁹ Mykoła Kowalski (1885–1944), urodzony na Wołyniu; działacz Ukraińskiej Partii Rewolucyjnej, później Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej; członek Centralnej Rady; 1918–20 w aparacie kontroli państwowej URL; na emigracji prezes Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Warszawie; zginął w niemieckim obozie w Dachau.

³⁰ Ukazywał się w latach 1925–1940; wznowiony po II wojnie światowej.

³¹ Lew (Łewko) Czykałenko (1888–1965), syn Jewhena; urodzony na Chersońszczyźnie; polityk, działacz społeczny, wybitny archeolog; działacz Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej; 1917–18 członek i sekretarz Centralnej Rady i Małej Rady; 1920 delegat Petlury w rozmowach z rządem gen. Wrangla; na emigracji w Polsce, Czechosłowacji, Francji, Niemczech; od 1932 członek rzeczywisty Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki we Lwowie; od 1945 członek Ukraińskiej Wolnej Akademii Nauk w Nowym Jorku; od 1948 w Stanach Zjednoczonych.

³² Iwan Tokarzewski–Karaszewycz (Jan Tokarzewski–Karaszewicz) (1885–1954), urodzony na Podolu w spolonizowanej rodzinie ziemiańskiej; snobował się na arystokratę, używając tytułu książęcego *de Tokary*; w czasie rewolucji związał się z ukraińskim ruchem narodowym; 1918 radca poselstwa ukraińskiego w Wiedniu; 1919–21 radca poselstwa, a następnie poseł URL w Konstantynopolu; 1922–1926 kierował ministerstwem spraw zagranicznych URL; na emigracji we Francji, Włoszech i Wielkiej Brytanii; zmarł w Londynie.

³³ Maksym Sławiński (1868–1943), polityk i publicysta; przed wybuchem I wojny światowej wydawca „Więstnika Jewropy”; działacz Ukraińskiej Partii Radykalno–Demokratycznej; 1917 delegat Rządu Tymczasowego przy Ukraińskiej Centralnej Radzie; od 1919 poseł URL w Pradze; członek i trzeci z kolei prezes Ukraińskiego Klubu Republikańsko–Demokratycznego w Pradze.

³⁴ Andrij Jakowliw (1872–1955), urodzony w Czehryniu; wybitny historyk prawa, działacz społeczny i polityczny; członek Ukraińskiej Partii Radykalno–Demokratycznej; IV 1918 wysłany jako poseł nadzwyczajny Ukrainy do Wiednia; 1919–1923 poseł URL w Holandii i Belgii; 1923–1945 wykładowca i dwukrotny rektor (1930 i 1944) Ukraińskiego Wolnego Uniwersytetu w Pradze, równocześnie wykładał na Ukraińskiej Akademii Gospodarczej w Podiebradach; 1939 pełnił obowiązki dyrektora Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie; od 1938 sekretarz generalny Ukraińskiej Mohylańsko–Mazepińskiej Akademii Nauk w Warszawie; działacz Międzynarodowej Komisji Współpracy Intelktualnej przy Lidze Narodów, przewodniczący i stały przedstawiciel Ukraińskiego Towarzystwa Ligi Narodów; w emigracyjnym rządzie URL zastąpił Ołeksandra Łotockiego na stanowiskach wicepremiera i ministra spraw wewnętrznych; po II wojnie światowej w Niemczech Zachodnich i Belgii, od 1952 w Stanach Zjednoczonych; zmarł w Nowym Jorku.

³⁵ Mykoła Kowalewski (1892–1957), działacz polityczny i spółdzielczy, dziennikarz, pochodzący z Czernihowszczyzny; 1917 przewodniczący Wszchukraińskiego Związku Chłopskiego afiliowanego przy Ukraińskiej Partii Socjalistów–Rewolucjonistów; 1917–18 minister aprowizacji w rządzie Centralnej Rady; 1918–20 minister spraw rolnych w gabinetach Ostapenki, Martosa i Mazepy; na emigracji w Wiedniu; po przewrocie majowym wezwany do Warszawy dla zorganizowania ukraińskiej służby prasowo–informacyjnej; jako specjalista od spraw ZSRR współpracował z polską agencją ATE, „Biuletynem Polsko–Ukraińskim”, kwartalnikiem „Sprawy Narodowociowe”; w czasie II wojny światowej w Rumunii; zmarł w Insubrucku.

³⁶ Kost’ Macijewycz (1873–1942), agronom, działacz polityczny i społeczny z Kijowszczyzny; członek Ukraińskiej Partii Radykalno–Demokratycznej; II–IV 1919 minister spraw zagranicznych w rządzie Ostapenki; 1919–1924 poseł URL w Rumunii; na emigracji w CSR, profesor Akademii Gospodarczej w Podiebradach; przez pewien czas pełnił funkcję przewodniczącego Ukraińskiego Klubu Republikańsko–Demokratycznego w Pradze.

³⁷ Dmytro Herodot (1882–?), dziennikarz, radca poselstwa URL w Bukareszcie; sekretarz Ukraińskiego Społecznego Komitetu Pomocy, zrzeszającego emigrację URL–owską w Rumunii.

Zauważyć należy, że Prezydent Lewicki i jego rząd są uznani przez następujące stronnictwa polityczne Ukrainy:

Radykalno–demokratyczna Partja Ukraińska³⁸ — najpoważniejsze stronnictwo polityczne, skupiające kwiat intelektualny społeczeństwa ukraińskiego. Leaderami są prof. Łotocki, prof. Szulgin, prof. Modest Lewicki³⁹, prof. Iwanicki⁴⁰. Główny ośrodek tego stronnictwa na emigracji w Pradze Czeskiej.

Socjal–demokratyczna Partja Ukraińska⁴¹ — członkowie jej narazie nie wchodzą do rządu, ale prowadzą w tym kierunku pertraktacje. Jednak już dziś stoi to stronnictwo na stanowisku niepodległości i uznania rządu. Leaderzy są: Mazepa⁴², Bezpałko⁴³, P. Fedenko⁴⁴ (Praga), Lew Czekalenko (Paryż), Mikołaj Kowalski (Warszawa).

Partja socjalistów–rewolucjonistów ukraińskich⁴⁵. Członkowie jej również nie wchodzą do rządu ale całkowicie, bez zastrzeżeń stoją na platformie rządu i uznania go. Leaderzy — Mikołaj Kowalski⁴⁶ i Mikołaj Żeleźniak⁴⁷ (Wiedeń), Badziarz⁴⁸ (Paryż).

³⁸ Ukraińska Partia Radykalno–Demokratyczna — założona w 1905 r. przez Kostia Macijewycza, Wiaczesława Prokopowycza i Ołeksandra Salikowskiego; w okresie rewolucji funkcjonowała pod nazwą Ukraińskiej Partii Socjalistów–Federalistów; skupiała przede wszystkim inteligencję o centrowo–liberalnych poglądach; na emigracji stanowiła główne oparcie rządu URL; centrum intelektualnym UPDR była Praga i tamtejszy Ukraiński Klub Republikańsko–Demokratyczny.

³⁹ Modest Lewycki (1866–1932), lekarz, działacz społeczny i pisarz rodem z Podola; w 1919 radca, a później szef ukraińskiej misji dyplomatycznej w Grecji; na początku lat 20–tych wykładowca i lekarz Ukraińskiej Akademii Gospodarczej w Podiebradach; od 1927 w Łucku na Wołyniu.

⁴⁰ Borys Iwanycki (1878–1953), urodzony na Sumszczyźnie; działacz społeczny i naukowiec, twórca ukraińskiego lasoznawstwa; członek rzeczywisty Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki; jeden z organizatorów i parokrotnie rektor Ukraińskiej Akademii Gospodarczej (później Ukraińskiego Instytutu Techniczno–Gospodarczego) w Podiebradach; od 1948 przewodniczący Ukraińskiej Rady Narodowej; zmarł w Detroit.

⁴¹ Ukraińska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza — powstała w 1905 z Ukraińskiej Partii Rewolucyjnej; szersze wpływy posiadała jedynie w miastach ukraińskich; bardzo aktywna w Centralnej Radzie, ówczesny lider partii Wołodymyr Wynnyczenko został prezesem pierwszego rządu UCR — Generalnego Sekretariatu; również w okresie późniejszym socjaldemokraci (Wołodymyr Czechiwski, Borys Martos, Andrij Liwycki, Isaak Mazepa) stawali kilkakrotnie na czele rządów; na emigracji USDPR podzieliła się na trzy nurty: ośrodek warszawski — na czele z Łewkiem Czykałenką i Mykołą Kowalskim, bezwarunkowo popierający Symona Petlurę, Zagraniczną Grupę USDPR Mykoły Gałagana — skłonną do współpracy z praskimi eserami Mykyty Szapowała, oraz jednoimienną Zagraniczną Grupę USDPR na czele z Isaakiem Mazepą, stojącym na gruncie ograniczonego współdziałania z rządem URL; na pozycje narodowego komunizmu przeszedł jeden z pierwszych przywódców partii — Wynnyczenko.

⁴² Isaak Mazepa (1884–1952), działacz polityczny i społeczny z Połtawy; członek Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej; od kwietnia 1919 minister spraw wewnętrznych, VIII 1919–V 1920 premier, później minister rolnictwa w rządzie URL; na emigracji w Polsce, od 1923 w Czechosłowacji; wykładowca Akademii Gospodarczej w Podiebradach; działacz Międzynarodówki Socjalistycznej; po 1945 w Niemczech; 1948 jeden z organizatorów Ukraińskiej Rady Narodowej i przewodniczący jej Organu Wykonawczego.

⁴³ Osyp Bezpałko (1881–1947), działacz polityczny, publicysta; 1906–1918 poseł parlamentu austriackiego z Bukowiny; lider Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Bukowiny; 1918 członek Ukraińskiej Rady Narodowej Bukowiny i URN ZURL; 1919 delegat na Kongres Pracy URL; 1919–1920 minister pracy w rządach Martosa, Mazepy i Prokopowycza; na emigracji w Czechosłowacji, wykładał na Akademii Gospodarczej w Podiebradach; 1947 zesłany przez bolszewików.

⁴⁴ Panas Fedenko (1893–1981), urodzony na Jekaterynosławszczyźnie; działacz Ukraińskiej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej, pisarz i publicysta; delegat USDPR w Międzynarodówce Socjalistycznej; na emigracji w Pradze; od 1926 wykładowca Ukraińskiego Wyższego Instytutu Pedagogicznego im. Drahomanowa; od 1934 Ukraińskiego Wolnego Uniwersytetu; po II wojnie światowej w Monachium, stanął na czele USDPR (później Ukraińskiej Partii Socjalistycznej).

⁴⁵ Ukraińska Partia Socjalistów–Rewolucjonistów — powstała w 1907 r.; najbardziej wpływową partią ukraińską w okresie Centralnej Rady; opierała się na ideologii narodnickiej, odrzucając marksizm; po zajęciu Ukrainy przez bolszewików zdelegalizowana i zniszczona; na emigracji podzieliła się na trzy grupy: Zagraniczną Delegację UPSR w Wiedniu na czele z prof. Mychajłem Hruszewskim, Komitet Zagraniczny UPSR Mykyty Szapowała i Nicypora Hryhoryjiwa w Pradze oraz wiedeński Komitet Organizacyjny Ukraińskich Socjalistów–Rewolucjonistów kierowany przez Mykołę Żalzińska, Mykołę Kowalewskiego i Piotra Plewako; zwolennicy prof. Hruszewskiego, wydający w Wiedniu pismo „Boritiesja — poborete”, przeszli na pozycje sowietofilskie i w 1924 r. wraz ze swym przywódcą powrócili na Ukrainę Radziecką; grupa praska pozostała w opozycji zarówno do rządu URL, jak i bolszewików, bardzo ściśle współpracowała natomiast z rosyjskimi eserowcami; przez cały okres międzywojenny wywierała znaczny wpływ na życie ukraińskiej emigracji w CSR; prawicowa frakcja wiedeńska poparała emigracyjny rząd URL, przejawiała ona stosunkowo najbliszą aktywność.

⁴⁶ Chodzi o Mykołę Kowalewskiego.

Konserwatyści ukraińscy — J. Tokar–Tokarzewski (Paryż), prof. Eugeniusz Czekalenko (Praga)⁴⁹.

Z powyższego widać, że większość partji ukraińskich, nieuczynających władzy sowieckiej skupia się około prezydenta Lewickiego i jego rządu.

Przeciwstawiają się prezydentowi Lewickiemu i nie uznają jego autorytetu osoby zbliżone do b. hetmana Skoropadskiego⁵⁰, zamieszkałego w Berlinie. Autorytet hetmana Skoropadskiego uznaje tylko stronnictwo „Chliborobów–Monarchistów”⁵¹, leaderami których są: Wacław Lipiński⁵², Dmitro Doroszenko⁵³ i S. Szemet⁵⁴. Wszyscy zamieszkują w Berlinie. Hetman Skoropadski jest podtrzymywany finansowo i popierany dyplomatycznie przez rząd berliński, pozatem ma kontakty z monarchistami rosyjskimi, opierającymi swe rachuby na Berlinie i dążącymi do przymierza monarchistycznej Rosji z monarchistycznymi Niemcami. Skoropadski jest zwolennikiem federacji Ukrainy z Rosją i łączy się z różnymi międzynarodowymi organizacjami monarchistycznymi, wrogo usposobionymi wobec Polski. Istotnych wpływów ani na Ukrainie ani wśród emigracji nie posiada. Skoropadskiego popierają m.in. Rosjanie, byli właściciele ziemscy na Wołyniu, lądząc się, że przy przyjściu ponownem do władzy restaurowałby on wielką własność. Względ ten mógłby powodować co do Skoropadskiego

⁴⁷ Mykoła Zalizniak (1888–1950), działacz polityczny i publicysta pochodzący z Krymu; jeden z organizatorów partii socjalistów–rewolucjonistów; w czasie I wojny światowej w Wiedniu; 1919–20 poseł URL w Finlandii; po 1920 powrócił do Wiednia; członek Komitetu Organizacyjnego Ukraińskich Socjalistów–Rewolucjonistów, nie angażował się jednak zbyt politycznie; 1945 aresztowany przez okupacyjne władze radzieckie i skazany na 15 lat więzienia; zmarł przed upływem wyroku.

⁴⁸ Chodzi o Isaaka Bazjaka — członka propetlurowskiej prawicy w partii socjalistów–rewolucjonistów; 1920–1921 członek Komitetu Wykonawczego Wszzechukraińskiej Rady Narodowej w Wiedniu; później na emigracji we Francji.

⁴⁹ Jewhen Czykaleńko (1861–1929), właściciel ziemski, działacz społeczny, publicysta i mecenas kultury pochodzący z Chersońszczyzny; w czasach studenckich członek tajnego radykalnego Kółka Drahomanowskiego; autor bardzo popularnego pięciotomowego podręcznika agronomii; wspierał finansowo różnorodne ukraińskie inicjatywy kulturalne; założyciel i faktyczny kierownik Towarzystwa Ukraińskich Postępców; wydawca jedynego ukraińskiego dziennika na Centralnej Ukrainie — „Hromadska Dumka” (1906), a później „Rada” (1906–14); 1919 przybył do Galicji, internowany przez władze polskie; od 1920 w Rabenstein w Austrii; zmarł w Pradze.

⁵⁰ Pawło Skoropadski (1873–1945), generał–porucznik armii carskiej, pochodzący ze starego kozackiego rodu hetmańskiego; 1917 dowodził 34. korpusem rosyjskim na Wołyniu, włączył się w akcję ukrainizacji armii; wybrany atamanem Wolnego Kozactwa; 28 IV 1918 z pomocą okupacyjnych wojsk niemieckich przejął władzę i proklamował powstanie Państwa Ukraińskiego; obalony przez zbrojne powstanie, abdykował i udał się w grudniu 1918 na emigrację do Niemiec; stale rezydował w Wansee koło Berlina; na emigracji zdołał skupić wokół siebie nieliczną, ale wpływową i prężną intelektualnie grupę zwolenników, uzyskał również poparcie niemieckich kół konserwatywno–monarchistycznych; typowany na przyszłego dziedzicznego hetmana Ukrainy.

⁵¹ Chliborobowie — nazwa (właściwie nieprzetłumaczalna na język polski) prawicowego ruchu politycznego, jednoczącego właścicieli ziemskich, bogate i średnie chłopstwo; 1918 poparli oni hetmana Skoropadskiego; po przejściowym okresie rozłamu rozproszone grupki chliborobskie ponownie zorganizowane zostały przez Władysława Łypynskiego, Dmytra Doroszenkę i Serhija Szemeta w Ukraiński Związek Chliborobów Państwowców; na czele ruchu stała początkowo Rada Przysięgłych, później tzw. Zarząd Hetmański (*Hetmans'ka Uprava*).

⁵² Władysław Łypynski (Wacław Lipiński) (1882–1931), historyk, polityk i publicysta; pochodził z polskiej rodziny szlacheckiej, osiadłej na Wołyniu; w młodości związał się z ukraińskim ruchem narodowym; 1918–1919 poseł ukraiński w Wiedniu; pozostał na emigracji w Austrii; główny ideolog ruchu hetmańskiego, założyciel Ukraińskiego Związku Chliborobów–Państwowców; fundamentalną dla swej myśli doktrynę tzw. klasokracji sformułował w dziele *Łysty do bratiw chliborobiv*; pod koniec życia w sposób spektakularny wycofał swe poparcie dla hetmana Skoropadskiego.

⁵³ Dmytro Doroszenko (1882–1951), historyk, działacz polityczny i społeczny ze starego rodu hetmańskiego z Czernihowszczyzny, urodzony w Petersburgu; sekretarz kijowskiej „Proswity”; członek Ukraińskiego Towarzystwa Naukowego w Kijowie; działacz Towarzystwa Ukraińskich Postępców; 1917 komisarz krajowy Galicji i Bukowiny, członek Centralnej Rady z ramienia Ukraińskiej Partii Socjalistów–Federalistów; minister spraw zagranicznych w okresie hetmanatu; od 1919 na emigracji w Austrii; wybitny działacz ruchu hetmańskiego; od 1921 profesor Ukraińskiego Wolnego Uniwersytetu w Wiedniu, a potem w Pradze; 1926–1931 dyrektor Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Berlinie; 1936–1939 wykładowca historii cerkwi prawosławnej na Uniwersytecie Warszawskim; od 1947 profesor Kolegium Św. Andrzeja w Winnipeg.

⁵⁴ Serhij Szemet (1875–1950), właściciel ziemski z Ukrainy; 1917 współzałożyciel Ukraińskiej Partii Demokratyczno–Chliborobskiej, 1920 współzałożyciel Ukraińskiego Związku Chliborobów–Państwowców; emisariusz Skoropadskiego, używany w delikatnych misjach politycznych, przede wszystkim na terenie Polski.

pewne złudzenia u byłych polskich ziemian na Ukrainie. Złudzenia te należy rozwiewać i podkreślać wrogi stosunek polityczny Skoropadskiego do Polski.

Z drugiej strony należy liczyć się z tem, że reforma rolna na Ukrainie jest faktem dokonany, którego żadna nowa władza nie potrafi przekreślić. Wobec powyższego odpada i radykalizm społeczny obozu t.zw. „Petlurowców” dziś skupiających się około A. Lewickiego. Obóz ten, jeśli dojdzie do władzy, oprze się na drobnych rolnikach i powiąże ich siecią, mającej wszelkie tradycje na Ukrainie, sieci współdzielczej. W ten sposób Ukraina, oddzielona od bardziej przemysłowej Rosji mogłaby stać się łatwym i bogatym rynkiem zbytu dla hyperprodukcji przemysłu Zachodniej Europy, a Polski w szczególności.

Pozatem zamieszkuje w Monachjum Połtawiec–Ostranica⁵⁵, który również ogłosił siebie hetmanem. Jest to awanturnik, skupiający koło siebie żywioty faszystowsko–awanturnicze i mający poparcie skrajnie prawicowych organizacyj monarchistycznych bawarskich, oraz pewnych kół katolickich, które łączy unją cerkwi prawosławnej na Ukrainie z Rzymem. Zarówno osoba Połtawca–Ostranicy, jak i jego otoczenia, cieszą się wśród społeczeństwa ukraińskiego jaknajgorszą opinią i nie są brane poważnie. Dlatego też należy przestrzegać kół katolickie przed jego akcją. Tylko niepodległa Ukraina, wciągnięta w orbitę Zachodniej Europy, mogłaby stać się stopniowo odpowiednim terenem do akcji Watykanu. Należy bowiem zauważyć, że obóz niepodległościowy A. Lewickiego pragnie autokefalji cerkwi prawosławnej na Ukrainie, i walczy z supremacją religijną patriarchy moskiewskiego.

Wreszcie pozostaje grupa **lewych socjalistów–rewolucjonistów** ukraińskich przebywających w Pradze. Leaderami tej grupy są: Mykita Szapował⁵⁶ i N. Grigoriew⁵⁷. Są to mężowie zaufania Benesza⁵⁸, rusofile, którzy utrzymują bliższe stosunki z rosyjskimi soc.–rewolucjonistami, pocichu pragną federacji Ukrainy z Rosją, głośno zaś mówią o sobornej (zjednoczonej) Ukrainie, t.zn. dążą do oderwania od Polski Małopolski Wschodniej i Wołynia, a od Rumunii Besarabji. Nie uznają ani prezydenta Lewickiego, ani jego rządu, przeciwnie, walczą z tym obozem, namiętnie zarzucając mu ugodowość wobec Polski. Przez swój negatywny stosunek do Polski, dążenie do oderwania Małopolski Wschodniej i związku Ukrainy z Rosją, grupa Szapowała mile jest widziana przez polityczne kółka czeskie i grupę Petruszewicza⁵⁹. Grupa Szapowała wydaje w Pradze kwartalnik „Nowa Ukraina” i w Paryżu pismo „Ukraiński Robotnik”. W Paryżu również przebywa Winniczenko⁶⁰, dawny członek Dyrektorjatu Ukra-

⁵⁵ Iwan Połtawec–Ostranicyja (1890–1957), w 1918 sekretarz hetmana Skoropadskiego; na emigracji w Monachium; już w 1921 nawiązał kontakt z rodzajem swym ruchem nazistowskim; organizator faszyzującego Ukraińskiego Narodowego Ruchu Kozackiego (UNAKOR); VII 1926 ogłoszony przez swych zwolenników Hetmanem i Narodowym Wodzem Wszzechukrainy; cieszył się popularnością głównie w środowisku ukraińskich kombatantów z armii Denikina i Wrangla.

⁵⁶ Mykita Szapował (1882–1932), działacz Ukraińskiej Partii Socjalistów–Rewolucjonistów; 1917 minister poczty i telegrafów w rządzie Centralnej Rady; 1919 minister rolnictwa; od 1919 na emigracji; przeciwnik polityki Petlury, zorganizował konkurencyjny ośrodek emigracyjny w Czechosłowacji; prezes Ukraińskiego Komitetu Społecznego i Ukraińskiego Instytutu Socjologicznego w Pradze; hojnie subsydiowany przez władze ČSR, pod koniec życia utracił ich poparcie, angażując się w niewygodną dla Pragi sprawę nadania obiecywanej autonomii Rusi Podkarpackiej.

⁵⁷ Niczypor Hryhorijiw (1883–1953), działacz społeczny i polityczny, publicysta i pedagog z Kijowszczyzny; członek Ukraińskiej Partii Socjalistów–Rewolucjonistów, z jej ramienia w Centralnej Radzie; po 1917 działał w wojsku na rzecz jego ukrainizacji; przewodniczący Rady Delegatów Kijowskiego Okręgu Wojskowego; 1918 minister oświaty w rządzie Holubowycza, później kierował służbą prasową Armii URL; od 1921 na emigracji w Czechosłowacji; zastępca przewodniczącego Ukraińskiego Komitetu Społecznego w Pradze, współzałożyciel Ukraińskiego Instytutu Socjologicznego w Pradze; od 1938 w USA; od 1949 kierownik ukraińskiego oddziału „Głosu Ameryki”.

⁵⁸ Edvard Beneš (1884–1948), czechosłowacki mąż stanu; uczeń i współpracownik Tomáša G. Masaryka; 1918–1935 minister spraw zagranicznych, 1921–1922 premier, 1935–1938 i 1939–1948 prezydent Czechosłowacji (1939–1944 na emigracji w Londynie); w latach 20–tych kierowane przez Beneša ministerstwo realizowało politykę wspierania emigracji rosyjskiej i ukraińskiej w ČSR.

⁵⁹ Jewhen Petruszewycz (1863–1940), prawnik, działacz polityczny i społeczny z Galicji; członek Ukraińskiej Partii Narodowo–Demokratycznej; poseł do austriackiej Rady Państwa (1907–1910) i do sejmu galicyjskiego; 1918–1919 prezes Ukraińskiej Rady Narodowej, następnie dyrektor Zachodnio–Ukraińskiej Republiki Ludowej, przejściowo członek Dyrektorjatu URL; 1919–1923 na czele emigracyjnego rządu ZURL w Wiedniu; później na emigracji w Berlinie.

ńskiej Republiki Ludowej, obecnie ideowo zbliżony do grupy Szapowała, lecz niezajmujący się aktywną polityką i poświęcający się wyłącznie pracy literackiej. Grupa Szapowała jest ruchliwa, zawdzięczając znacznym środkom, otrzymanym od Czechów.

Petruszewicz, który przebywa w Berlinie, stracił wszelkie wpływy i jest utrzymywany częściowo przez Moskwę, częściowo przez Berlin. Co do grupy Petruszewicza i jej akcji, opracowana i rozesłana placówkom zostanie niebawem osobna wyczerpująca instrukcja informacyjna.

Z powyższych wywodów wynika, że wśród emigracji ukraińskiej z Ukrainy są wrogo usposobione wobec Polski żywyoty skupiające się koło Skoropadskiego i Połtawca–Ostranicy, które są narzędziami w ręku niemieckim, jak również grupa Szapowała, ściśle uzależniona od Benesa i rusofilów czeskich.

Z tych względów należy akcji politycznej wyżej wymienionych grup: Skoropadskiego, Połtawca–Ostranicy i Szapowała, związanego z Petruszewiczem, przeciwstawiać się z całą stanowczością i odpowiednio oświetlać istotną rolę i zamierzenia tych grup, jednocześnie uważnie obserwując ich działalność i informując o niej Ministerstwo.

Z powyższego wynika, że wśród emigracji ukraińskiej nadal pozostaje istotnie wpływowym i poważnym obóz niepodległościowy, czyli t.zw. popularnie „Petlurowcy”, którzy pozostali wierni swej sympatii i zaufania do Polski, pomimo wielu zawodów. Należy dbać o umocnienie tego zaufania i przychodzić temu obozowi z istotną pomocą w zakresie dyplomatycznym i propagandowym. Pomoc tę wyobrażam sobie nadewszystko jako ułatwienie kontaktu z dyplomacją, czynnikami politycznymi i prasą państw jak np. Stany Zjednoczone, Anglja, Francja, Włochy, Turcja i Rumunja⁶¹. W wypadkach wątpliwych należy zwracać się do Centrali po bardziej szczegółowe wskazówki i decyzje.

Raz jeszcze zaznaczam, że pomoc ta musi być nad wyraz dyskretną, nie ujawniającą się w naszych stosunkach oficjalnych nazewnątrz i nie dającą powodu do komplikacyj w naszych stosunkach z rządem Z.S.R.R.

MINISTER:

August Zaleski⁶²

Otrzymują:

Ambasador R.P. w Paryżu, Poślowie R.P. w Belgradzie, Berlinie, Brukseli, Budapeszcie, Bukareszcie, Helsingforsie, Londynie, Moskwie, Pradze, Rydze, Rzymie, Tallinie, Sofji, Waszyngtonie, Chargé d'Affaires R.P. w Tokio, Delegat R.P. w Genewie, Konsul generalny w Montrealu, oraz do wiadomości Szefa II Oddz. Szt. Gen. i Konsul Generalny R.P. w Char-kowie.

⁶⁰ Wołodymyr Wynnyczenko (1880–1951), działacz polityczny i utalentowany literat, pochodzący z guberni chersońskiej; członek Ukraińskiej Partii Rewolucyjnej, potem Ukraińskiej Socjal–Demokratycznej Partii Robotniczej; pierwszy przewodniczący Generalnego Sekretariatu Ukraińskiej Centralnej Rady; XI–XII 1918 przywódca powstania antyhetmańskiego i organizator Dyrektoriatu URL; od II 1919 na emigracji w Wiedniu, gdzie zorganizował Ukraińską Partię Komunistyczną; po krótkim pobycie na Ukrainie Radzieckiej w 1920, rozczarowany do bolszewickiego reżimu, powrócił na emigrację — początkowo w Wiedniu i Berlinie, później we Francji.

⁶¹ Zdanie to w pierwszym koncepcie instrukcji brzmiało: „Należy pozatem mu [obozowi petlurowskiemu] ułatwić kontakt z dyplomacją, czynnikami politycznymi i prasą Stanów Zjednoczonych, Anglji, Francji i Włoch i w ogóle tych państw, które nie są w orbicie wpływów Niemiec”. AAN, MSZ, sygn. 5325, k. 9.

⁶² August Zaleski (1883–1972) polski mąż stanu; 1918–1919 poseł RP w Berlinie, 1922–1926 w Rzymie; 1926–1932 minister spraw zagranicznych; 1947–1972 prezydent władz RP na emigracji; Zaleski zaznajomił się szczegółowo z zagadnieniami ukraińskimi już w okresie 1919–1920, przewodnicząc polskiej delegacji na rokowania z misją dyplomatyczną URL w Warszawie.